

Dr hab. Henryka Ilgiewicz¹

Instytut Badań Kultury Litwy, Wilno, Litwa

Wkład absolwentów Uniwersytetu Stefana Batorego w badania kultury ludowej Wileńszczyzny i Polesia

Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wkładu absolwentów kierunku etnografii i etnologii na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Stefana Batorego (dalej używam skrótu: USB) w badania kultury ludowej Wileńszczyzny i Polesia². Omówione zostały badania etnograficzne prowadzone przez wychowanków USB, późniejszych znanych etnologów polskich: Witolda Dynowskiego, Zygmunta Jana Korybutiaka, Lucjana Turkowskiego, Marię Znamierowską-Prüfferową, oraz znaczenie tych badań dla poznania kultury ludowej danego regionu. Praca powstała na podstawie materiałów archiwalnych, źródeł drukowanych i opracowań autorów polskich.

Profesorowie etnologii i etnografii na Uniwersytecie Stefana Batorego

Na wskrzeszonym w 1919 r. Uniwersytecie Wileńskim, noszącym imię Stefana Batorego, zadbano o kształceniu zawodowych badaczy kultury ludowej. W roku akademickim 1923/1924 na Wydziale Humanistycznym w

¹  <https://orcid.org/0000-0002-4504-5638>

² Polesie (biał. Палессе, ukr. Полісся, ros. Полесье) – kraina geograficzna i historyczna, leżąca głównie na terytorium obecnej Białorusi i Ukrainy oraz częściowo Polski i Rosji. Stanowi południowo-zachodnią część Nizy Wschodnioeuropejskiego. Od X w. Polesie podlegało Rusi Kijowskiej, w czasie rozdrobnienia dzielnicowego – księstwu turowsko-pińskiemu, w 1341 r. zostało przyłączone przez Giedymina do Wielkiego Księstwa Litewskiego, od 1385 r. będącego w unii z Polską. Po unii lubelskiej z 1569 r. Polesie znalazło się w granicach Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Po III rozbiórce Polski (1795) było w zaborze rosyjskim, na tzw. Ziemiach Zabrzanych, w granicach guberni grodzieńskiej i mińskiej. W latach 1918–1919 opanowane przez bolszewików. W 1919 r. w wyniku wiosennej ofensywy wojsk polskich pod dowództwem gen. Antoniego Listowskiego zachodnie Polesie z Brześciem nad Bugiem, Pińskiem i Łunińcem powróciło do Polski. Po traktacie ryskim wschodnia część znalazła się w granicach Rosji Sowieckiej, od 1929 r. w Białoruskiej SRR. Zob. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Polesie> [dostęp: 24.10.2022].

charakterze docenta została zatrudniona przybyła z Warszawy razem z mężem, profesorem prawa Stefanem Ehrenkreutzem, etnolog **Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa** (1885–1967). W ciągu kilku lat, mimo trudnych warunków i skromnych środków finansowych, zorganizowała seminarium i pracownię etnologiczną, stworzyła przy seminarium bibliotekę oraz muzeum etnograficzne, ułatwiające studia nad kulturą Wileńszczyzny i Kresów północno-wschodnich. Jednocześnie prowadziła badania etnograficzne na terenach położonych w bliższych i dalszych okolicach Wilna. Podczas licznych wycieczek zwiedziła 44 wsie, zapoznała się z wieloma wówczas jeszcze licznymi relikdami ludowej kultury materialnej³. W 1927 r. została mianowana zastępcą profesora i kierownikiem nowo powstałej katedry nadzwyczajnej etnologii i etnografii na USB, w 1929 r. profesorem nadzwyczajnym etnologii i etnografii na Wydziale Humanistycznym⁴.

Dzięki niemałym umiejętnościom organizacyjnym i pedagogicznym profesor Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa zdołała rozbudzić wśród studentów żywe zainteresowanie swym przedmiotem i założyć kółko osób zajmujących się pod jej umiejętnym kierunkiem badaniami etnograficznymi. Podczas ćwiczeń praktycznych ze studentami badaczka kładła nacisk na analizę wybranych wytworów kultury materialnej i duchowej, przede wszystkim z obszaru Wileńszczyzny. Rolę laboratorium w ćwiczeniach proseminaryjnych i seminaryjnych studentów odgrywało Muzeum Etnograficzne USB, w którym studenci mieli możliwość bezpośredniego zapoznania się z przedmiotami etnograficznymi. Pierwsze

³ Lietuvos centrinis valstybės archyvas (Państwowe Archiwum Centralne Litwy, dalej LCVA), F. 175, ap. 5 (IVB), b. 97, Referat w sprawie katedry etnologii na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, Wilno, 4 lutego 1927 r., k. 16–19; Kolbuszewski Kazimierz, *Oko Jan, Wydział Humanistyczny USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2: *Dziesięciolecie 1919–1929*, Wilno 1929, s. 173–175.

⁴ LCVA, F. 175, ap. 5 (IVB), b. 97, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do Rektoratu Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie [w sprawie katedry etnologii i etnografii], Warszawa, 21 marca 1927 r., k. 20; LCVA, F. 175, ap. 5 (IVB), b. 97, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do Rektoratu Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie [Zawiadomienie o nominowaniu C. Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowej profesorem nadzwyczajnym etnologii i etnografii na Wydziale Humanistycznym USB]; Kolbuszewski Kazimierz, *Oko Jan, Wydział Humanistyczny USB...*, s. 189–190.

kroki w terenie specjalizujący się w etnografii i etnologii studenci USB stawiali dopiero po przejściu ćwiczeń proseminaryjnych. Badania prowadzono według kwestionariuszy opracowanych w Zakładzie Etnologii. Ćwiczenia w terenie miały na celu zapoznanie początkujących badaczy z całokształtem kultury (technicznej, społecznej, duchowej) jednej wsi albo też były poświęcone jednemu lub kilku zagadnieniom, obejmując w takim razie większą ilość punktów geograficznych⁵.

Mimo obciążenia pracą organizacyjną i pedagogiczną Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa nie zaniedbywała pracy naukowej. W celu upowszechniania wiedzy o kulturze ludowej publikowała na łamach prasy wileńskiej artykuły popularno-naukowe⁶. W 1929 r. w serii „Rozprawy i Materiały Wydziału I Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie” ukazała się jej praca pt. *Ze studiów nad obrzędami weselnymi ludu polskiego. Forma dramatyczna obrzędowości weselnej*⁷, w 1930 r. w monografii zbiorowej pt. *Wilno i Ziemia Wileńska* zamieszczono bogato ilustrowane studium pt. *Kilka uwag i wiadomości o etnografii województwa wileńskiego*⁸.

W 1934 r. Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa opuściła Wilno i podjęła pracę na Uniwersytecie Warszawskim w charakterze profesora (od 1 kwietnia). Po rozwodzie ze Stefanem Ehrenkreutzem poślubiła również rozwiedzionego Janusza Jędrzejewicza, polityka, byłego premiera rządu II Rzeczypospolitej Polskiej⁹.

⁵ Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa Cezaria, *Wskazówki dla zbierających przedmioty dla Muzeum Etnograficznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie*, Wilno 1926.

⁶ Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa Cezaria, *Palmy Kwietnej niedzieli*, „Kurier Wileński”, 1927, nr 83, 10 kwietnia, s. 2; tejsze, *Wielkanoc na wsi pod Wilnem*, „Kurier Wileński”, 1927, nr 88, 16 kwietnia, s. 4; tejsze, *Kwiatki św. Jerzego*, „Kurier Wileński”, 1927, nr 93, 24 kwietnia, s. 2.

⁷ Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa Cezaria, *Ze studiów nad obrzędami weselnymi ludu polskiego: forma dramatyczna obrzędowości weselnej*, Wilno 1929 (Rozprawy i Materiały Wydziału I Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, t. 2, z. 3).

⁸ Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa Cezaria, *Kilka uwag i wiadomości o etnografii województwa wileńskiego*, [w:] *Wilno i Ziemia Wileńska: Zarys monograficzny*, Wilno 1930, t. 1, s. 173–218.

⁹ LCVA, F. 175, ap. 1(1Bb), b. 79, Rektor Uniwersytetu Warszawskiego do Pani Cezarii Ehrenkreutzowej, Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie [w sprawie objęcia obowiązków profesorskich na Uniwersytecie Warszawskim], Warszawa, dn. 8 marca 1934 r., k. 12; LCVA, F. 175, ap. 1(1Bb), b. 79, Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Stefana

Katedrę Etnografii i Etnologii na Wydziale Humanistycznym USB w Wilnie w 1935 r. objął prof. **Kazimierz Moszyński** (1887–1959) z Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, autor monumentalnego dzieła pt. *Kultura ludowa Słowian*¹⁰. Moszyński kierował katedrą od 1 września 1935 r. do 15 grudnia 1939 r. Będąc świetnym znawcą kultury ludowej Słowian, zwracał szczególną uwagę na jej genezę i historię. Opierając się na własnych badaniach terenowych, zbiorach muzealnych i literaturze przedmiotu, opracował systematykę wybranych wytworów kultury ludowej, ustalając ich typologię i zasięgi geograficzne. Do badania wytworów kultury i ich zespołów Moszyński stosował metodę geograficzną, analityczno-porównawczą, tzw. typologiczną, którą uzupełniał metodą leksykalną oraz w wąskim zakresie –psychologiczną¹¹. Przebywając w Wilnie, utrzymywał kontakty z innymi polskimi ośrodkami naukowymi, publikował prace naukowe w Krakowie i Lwowie¹².

Zarówno Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa, jak i Kazimierz Moszyński starali się przekazać swoim studentom jak najszerszą wiedzę naukową w zakresie etnografii i etnologii, pomagali im w nauce i pracy, zachęcali do podjęcia gruntownych badań i takim sposobem wychowali niemałą grupę młodych etnologów, którzy wnieśli znaczący wkład w badania kultury ludowej Wileńszczyzny i Polesia, zwłaszcza w dziedzinie kultury materialnej.

Batorego w Wilnie do Rektoratu Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie [o zwolnieniu Cezarii Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowej od obowiązków profesora Wydziału Humanistycznego USB w Wilnie z powodu objęcia nowego stanowiska na Uniwersytecie Warszawskim], Wilno, 21 kwietnia 1934 r., k. 7.

¹⁰ LCVA, F. 175, ap. 5 (IVB), b. 312, Prezydent Rzeczypospolitej do Pana Kazimierza Moszyńskiego profesora nadzwyczajnego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (o mianowaniu Moszyńskiego profesorem zwyczajnym etnologii i etnografii na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie), Warszawa, dn. 26 sierpnia 1935 r., k. 15; Moszyński Kazimierz, *Kultura ludowa Słowian. Cz. 1. Kultura materialna*, Kraków 1929, Cz. 2, z. 1. *Kultura duchowa*, Kraków 1934.

¹¹ Znamierowska-Prüfferowa Maria, *Zakład Etnologii Uniwersytetu Stefana Batorego 1923–1939*, [w:] *Dziejów Almae Matris Vilmensis: Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Kraków 1996, s. 70–71.

¹² Moszyński Kazimierz, *Atlas kultury ludowej w Polsce*, z. 2–3, Kraków 1935–1936; tenże, *Zasługi Seweryna Udzieli na polu badań nad kulturą materialną*, Lwów 1937 (odbitka z „Kwartalnika Etnograficznego „Lud”, 1937, t. 35); tenże, *Niektóre przyczyny zróżnicowania kultury ludowej w Polsce*, Kraków 1937 (odbitka z „Ludu Słowiańskiego”, 1937, t. 4, z. 1, s. 65–117).

Absolwenci kierunku etnografii i etnologii na Uniwersytecie Stefana Batorego

W gronie absolwentów kierunku etnografii i etnologii na Wydziale Humanistycznym USB byli tacy znani badacze kultury ludowej Wileńszczyzny i Polesia, jak: Witold Dynowski, Zygmunt Jan Korybutiak, Lucjan Turkowski oraz Maria Znamierowska-Prüfferowa.

Witold Dynowski (1903–1986) studiował etnografię i etnologię na Wydziale Humanistycznym USB w latach 1924–1929. Studia ukończył, uzyskując stopień magistra w zakresie etnografii i etnologii na podstawie pracy o barwnych kufrach chłopskich z okolic Wileńszczyzny i Polesia, wykonanej pod kierunkiem prof. C. Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowej. Po studiach został zatrudniony w charakterze asystenta w Katedrze Etnografii i Etnologii na Wydziale Humanistycznym USB¹³.

Jednocześnie od 1930 r. Dynowski działał w Sekcji Etnologii Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej, której kierowniczką była promotorka jego pracy magisterskiej C. Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa. Sekcja Etnologiczna zaakceptowała do druku jego rozprawę, która została wydana w 1934 r. p.t. *Barwne kufry chłopskie z okolic Wileńszczyzny i Polesia*¹⁴. W swojej pracy, napisanej na podstawie literatury przedmiotu, wyników badań w terenie oraz charakterystyki eksponatów przechowywanych w Muzeum Etnograficznym USB, Dynowski dokonał analizy wpływu warunków przyrodniczych na powstanie różnych odmian sprzętów schówkowych (takich jak np. kubły klepkowe i dłubane w pniu, skrzynie) używanych na terenach Wileńszczyzny i Polesia. Szczególną uwagę poświęcił barwnym kufrom, pochodzącym z drugiej połowy XIX i początku XX w. Szczegółowo opisał różne typy kufców, ich występowanie na określonych terenach, czas pojawienia się na ziemiach północno-wschodnich Polski i Wileńszczyzny, sposoby okucia i barwienia, ich znaczenie w kulturze i obrzędach ludowych¹⁵.

¹³ LCVA, F. 175, ap. 1 (IBb), b. 16, Dynowski Witold. Zbiór dokumentów osobowych, k. 8; Sokolewicz Zofia, *Witold Dynowski (23.08.1903 – 31.07.1986) profesor etnografii Uniwersytetu Warszawskiego. Założyciel i naczelny Redaktor „Etnografii Polskiej”*, „Etnografia Polska”, 1987, t. 31, z. 1, s. 13; Znamierowska-Prüfferowa Maria, *Zakład Etnologii Uniwersytetu...*, s. 65.

¹⁴ Dynowski Witold, *Barwne kufry chłopskie z okolic Wileńszczyzny i Polesia*, Wilno 1934 (Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej. Sekcja Etnologiczna, nr 1).

¹⁵ Tamże, s. 15–45.

Dynowski badał także inne działy materialnej kultury ludowej. W 1935 r. w serii Biblioteczki Poradni Dydaktyczno-Wychowawczej przy Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego została wydana jego książeczka pt. *Sztuka ludowa Wileńszczyzny i Nowogródzczyzny*, w której zostały opisane ludowe budownictwo, rzeźbiarstwo, polichromia, garncarstwo i tkactwo¹⁶.

W 1935 r. Dynowski wrócił do Warszawy, gdzie podjął pracę jako adiunkt w Zakładzie Etnografii Polski na Uniwersytecie Warszawskim. Kontynuował zainteresowania kulturą ludową północno-wschodnich regionów Polski. W 1937 r. na Uniwersytecie Warszawskim obronił pracę doktorską *Izolacja cywilizacyjna województwa wileńskiego i nowogródzkiego* napisaną pod kierunkiem Baudouin de Courtenay-Jędrzejewiczowej¹⁷.

Zygmunt Jan Korybutiak (1907–1989) studia na Wydziale Humanistycznym USB rozpoczął w 1930 r. W czasie studiów brał udział w pracach Koła Etnologów Studentów USB, w latach 1934–1935 był jego prezesem, prowadził badania terenowe na Wileńszczyźnie i Polesiu, zbierał materiały na temat kowalstwa, hodowli bydła i pasterstwa. Ponadto uczestniczył w terenowych badaniach etnosocjologicznych prowadzonych pod kierunkiem Jana Otrębskiego w ramach Instytutu Badań Spraw Narodowościowych i Komisji Naukowych Badań Ziem Wschodnich. Korybutiak badał przede wszystkim zróżnicowanie etniczne Polesia, co wymagało kompetencji nie tylko etnografa, ale i dialektologa. Notował różnice gwarowe między poszczególnymi grupami wsi i odwzorowywał je na odręcznych mapkach. Dokumentował także materiał etnograficzny: szkicował stroje, zapisywał wierzenia i pieśni. Latem 1935 r. sam przewędrował z zachodu na wschód prawie całe północne Polesie (powiaty bielski, brzeski, prużański, wołkowyski, kosowski, piński i łuniński)¹⁸.

¹⁶ Dynowski Witold: *Sztuka ludowa Wileńszczyzny i Nowogródzczyzny*, Wilno 1935 (Biblioteczka Poradni Dydaktyczno-Wychowawczej przy Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego. Seria 2, nr 4).

¹⁷ Sokolewicz Zofia, *Witold Dynowski...*, s. 14.

¹⁸ LCVA, F. 175, ap. 5 (IVCa), b. 1205, Zygmunt Jan Korybutiak, *Mój życiorys*, Wilno, dn. 23.IX.1930, k. 52; Engelking Anna, *Zygmunt Jan Korybutiak (1907–1989), pseud. S. Korybut, etnograf, badacz Wileńszczyzny i Polesia*, s. 168–169, https://www.academia.edu/35105465/Zygmunt_Korybutiak_1907_1989_2007 [dostęp: 12.10.2022].

W 1936 r. Korybutiak przedstawił Komisji Egzaminacyjnej Wydziału Humanistycznego USB pracę magisterską pt. *Kowalstwo ludowe w województwie wileńskim*. Według opinii prof. Moszyńskiego: „Praca jest napisana zupełnie dobrze: treściwie i jasno. Podejście do materiałów umiejętność, opisy przedmiotów zawarte i rzeczowe. Autor dowiódł tą pracą dobrego przygotowania do samodzielnych poszukiwań terenowych. Znajomością literatury wykazać się nie mógł z samej natury rzeczy: temat „kowalstwo ludowe” należy do najmniej uwzględnionych w naszej etnografii oraz w etnografii ludów sąsiednich”¹⁹. Na podstawie wymienionej pracy i po zdaniu egzaminów Korybutiak 29 lutego 1936 r. uzyskał stopień magistra filozofii w zakresie etnografii i etnologii²⁰.

W tym samym roku jego praca magisterska została wydana nakładem Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego²¹. W słowie wstępnym wydawcy podkreślali znaczenie przeprowadzonych przez autora badań oraz ich aktualność. „Rzemiosło ludowe w odróżnieniu od rzemiosła zawodowego miejskiego na Wileńszczyźnie i Nowogródzyczyźnie ma większe niż gdzie indziej znaczenie. Do połowy wieku XIX panowało ono niemal wyłącznie na tych ziemiach i do dziś jeszcze nie dało wyprzeć swej produkcji przez wytwory miejskich zawodowców i fabryk. Obecny kryzys wzmocnił pozycję rzemiosła ludowego na wsi przynajmniej na pewien czas, ponieważ wyjątkowo zubożała wieś stara się być znowu, jak przed wiekami, samowystarczalną. Znajomość rzemiosł ludowych musi zająć z tego powodu poważną pozycję. Jednak dotychczasowa literatura naukowa o tym zagadnieniu jest skąpa i posiada liczne luki” – czytamy w słowie od redakcji²².

¹⁹ LCVA, F. 175, ap. 5 (IVCa), b. 1205, Ocena pracy magisterskiej Zygmunta Jana Korybutiaka przez profesora Kazimierza Moszyńskiego], k. 24.

²⁰ LCVA, F. 175, ap. 5 (IVCa), b. 1205, Dyplom magistra filozofii w zakresie etnografii i etnologii, wydany Zygmunтови Janowi Korybutiakowi 29 lutego 1936 r. przez Radę Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, k. 1–2; LCVA, F. 175, ap. 5 (IVCa), b. 1205, Komisja Egzaminacyjna Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Stefana Batorego dla egzaminów magisterskich [protokoły egzaminów złożonych przez Z. J. Korybutiaka], k. 3–9, 22–23.

²¹ Korybutiak Zygmunt Jan, *Kowalstwo ludowe w województwie wileńskim*, Wilno 1936 (Pomoc dla Nauczyciela Realizującego Program Publicznej Szkoły Powszechnej na Wileńszczyźnie i Nowogródzyczyźnie; nr 23).

²² Korybutiak Zygmunt Jan, *Kowalstwo ludowe w województwie...*, s. 3.

Korybutiak w swej pracy najpierw krótko przedstawił dzieje kowalstwa na badanych terenach²³. Następnie opisał współczesne kowalstwo ludowe w województwie wileńskim, rodzaje i zdobywanie surowców, urządzenie kuźni, narzędzia pracy kowala, jego zasadnicze czynności, wytwory ludowego kowalstwa (narzędzia do obróbki drewna, do uprawy roli, narzędzia kuchenne-gospodarskie, ciesielskie, rybackie, a także narzędzia dla kamieniarzy, krzyże przydrożne oraz cementarne itp.)²⁴. W ostatnim rozdziale Korybutiak przedstawił rolę kowala w ówczesnym społeczeństwie wiejskim. Na podstawie przeprowadzonych badań konstatował, że uprawiane rzemiosło stawia kowala w czołówce społeczności wiejskiej, zapewnia szacunek i uznanie całej wspólnoty. Ponadto kuźnia od dawna była swego rodzaju miejscem spotkań gospodarzy. Spotykali się tam rozmaici ludzie, zresztą sam kowal częstokroć był lepiej poinformowany o wydarzeniach bieżących niż odwiedzający go gospodarze, przekazywał wiadomości społeczności wiejskiej²⁵.

W 1936 r. ukazała się jeszcze jedna książeczka Korybutiaka pt. *Hodowla zwierząt domowych i pasterstwo w wileńskim i nowogrodzkim*, wydana, tak jak i poprzednia, nakładem Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego i przeznaczona dla nauczycieli²⁶. W pierwszym rozdziale książeczki autor określa pojęcie i cel hodowli zwierząt domowych, akcentując, że hodowla, ściśle powiązana z rolnictwem, zajmowała bardzo ważne miejsce w gospodarstwie wiejskim, dostarczała pożywienia uzupełniającego pokarm roślinny, surowców na wytwarzania odzieży i obuwia (wełna, skóry), siły pociągowej (woły i konie)²⁷. W rozdziale drugim omawia rozwój hodowli i pasterstwa na terenach województwa wileńskiego i nowogrodzkiego²⁸, w trzecim – zasady zdobywania, przechowywania i przygotowania pokarmów dla zwierząt domowych²⁹, w czwartym – warunki eksploatacji produktów i surowców zwierzęcych³⁰.

²³ Tamże, s. 5–7.

²⁴ Tamże, s. 8–26.

²⁵ Tamże, s. 27.

²⁶ Korybutiak Zygmunt Jan, *Hodowla zwierząt domowych i pasterstwo w Wileńskim i Nowogrodzkim*, Wilno 1936 (Pomoc dla Nauczyciela Realizującego Program Publicznej Szkoły Powszechnej na Wileńszczyźnie i Nowogrodzczyźnie; nr 24).

²⁷ Tamże, s. 5–7.

²⁸ Tamże, s. 8–20.

²⁹ Tamże, s. 21–26.

³⁰ Tamże, s. 27–29.

Po studiach Korybutiak nauczał geografii w gimnazjach i liceach Okręgu Szkolnego Wileńskiego, współpracował z Państwowym Instytutem Kultury Wsi w Warszawie, w którym zajmował się problematyką edukacji młodzieży wiejskiej, oraz z Izbą Przemysłowo-Handlową w Wilnie, dla której sporządzał opracowania dotyczące wileńsko-nowogródzkich targów, jarmarków i kiermaszów oraz dystrybucji i sprzedaży węgla w tym regionie. W 1938 r. w miesięczniku „Hutnik” opublikował artykuł pt. *Z dziejów hutnictwa na Wileńszczyźnie. Eksploatacja rudy żelaznej w Puszczy Nalibockiej w XIX wieku*³¹.

Lucjan Turkowski (1905–1976) rozpoczął studia w 1926 r. na Wydziale Humanistycznym USB w Wilnie. Najpierw studiował polonistykę, po dwóch latach zmienił kierunek na etnografię i etnologię. Uczęszczał na wykłady, proseminaria i semina, brał udział w badaniach terenowych. W ciągu trzech lat w czasie letnich wakacji wspólnie z Witoldem Dynowskim objechali motocyklem wszystkie powiaty Wileńszczyzny i Nowogródzczyzny, zbierając materiały etnograficzne³².

Po latach profesor Uniwersytetu Warszawskiego Witold Dynowski, wspominając byłego kolegę ze studiów, napisał: „Zarówno tok studiów Lucjana Turkowskiego, jak i kształtowanie się naukowego warsztatu etnografa w wileńskim Zakładzie Etnologii i Etnografii Uniwersytetu im. Stefana Batorego, skierowane były przede wszystkim na gromadzenie i weryfikację zebranych już materiałów terenowych. Dzisiaj powiedzieliśmy o zdobywaniu umiejętności i o sztuce wywoływania źródeł. Trudno powiedzieć, co z rozległej problematyki i tematyki kulturoznawczej legło u podstaw etnograficznego myślenia młodego adepta naszej nauki i co z czego się wykształciło. Biorąc rzecz bardzo ogólnie, można się doszukiwać w bodźcach, które formowały etnograficzne zainteresowania Lucjana Turkowskiego, zarówno oddziaływania elementów sylwetki naukowej prof. C. Ehrenkreutz-Jędrzejewiczowej, jak i klimatu naukowego panującego w zakładzie przez nią kierowanym”³³.

Na podstawie zebranych materiałów i literatury przedmiotu Turkowski pod kierunkiem profesor Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowej

³¹ Engelking Anna, *Zygmunt Jan Korybutiak...*, s. 169.

³² Tamże, s. 67–68.

³³ Dynowski Witold, *Lucjan Turkowski (wspomnienie pośmiertne)*, „Etnografia Polska”, 1979, t. 23, nr 2, s. 12.

napisał pracę magisterską o ludowej wytwórczości rzemieślniczej Wileńszczyzny i Nowogródzczyzny, którą obronił w 1934 r., uzyskując stopień magistra filozofii w zakresie etnografii i etnologii. W tym samym roku w Szkole Nauk Politycznych przy Instytucie Naukowo-Badawczym Europy Wschodniej w Wilnie powierzono mu prowadzenie ćwiczeń z etnografii Europy Wschodniej. Wykłady z tego przedmiotu w Szkole Nauk Politycznych prowadziła profesor Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa³⁴.

W 1935 r. praca magisterska Turkowskiego pt. *Ludowa wytwórczość rzemieślnicza w Wileńskim i Nowogródzkim* została wydana w serii Biblioteczki Poradni Dydaktyczno-Wychowawczej przy Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego³⁵. Turkowski postawił sobie zadanie przedstawienia pokrótce wszystkich dziedzin wytwórczości rzemieślniczej oraz scharakteryzowania właściwej jej formy ludowej, wyodrębniając ją z rzemiosł zawodowców-profesjonalistów. Najpierw omówił przemiany, jakie zaszły w wytwórczości rzemieślniczej od drugiej połowy XIX stulecia, następnie scharakteryzował pokrótce rozmaite dziedziny wytwórczości ludowej, takie jak: wyrób naczyń i przedmiotów żłobionych oraz drażonych, bednarstwo, kołodziejstwo, wyrób duh, obodów, płóz i innych części giętych, naczyń i przedmiotów z kory, plecionkarstwo, sitarstwo, wiązanie, tkactwo, farbiarstwo, smolarstwo, owczynkarstwo (wyprawa owczyn na kozuchy), skórnictwo (wyprawa skór bydłęcych i końskich na rzemienie i obuwie), wyrób przedmiotów z kości i rogu, kamieniarstwo, garncarstwo³⁶.

W 1935 r. Turkowski rozpoczął studia doktoranckie w Warszawie. Pod kierunkiem Cezarii Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowej przygotowywał rozprawę doktorską pt. *Tkactwo ludowe i rzemiosło tkackie w Wileńskim i Nowogródzkim*. Współpracował czynnie z Muzeum Narodowym i Towarzystwem Ochrony Sztuki Ludowej w Warszawie, brał udział w urządzaniu wystaw i sporządzaniu przewodników turystycznych³⁷.

³⁴ *Szkoła Nauk Politycznych w Wilnie przy Instytucie Naukowo-Badawczym Europy Wschodniej. Plan wykładów. Dane na rok 1933/1934*, Wilno 1934.

³⁵ Turkowski Lucjan, *Ludowa wytwórczość rzemieślnicza w Wileńskim i Nowogródzkim*, Wilno 1935 (Biblioteczka Poradni Dydaktyczno-Wychowawczej przy Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego. Seria 2; nr 8).

³⁶ Tamże.

³⁷ Zob. https://pl.wikipedia.org/wiki/Lucjan_Turkowski [dostęp: 15.06.2022].

Maria Znamierowska-Prüfferowa (1898–1990) studiowała etnografię i etnologię na USB w latach 1926–1932. Stopień magistra filozofii w zakresie etnografii i etnologii uzyskała na podstawie rozprawy *Rybolówstwo jezior trockich* napisanej pod kierunkiem prof. Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowej. W 1930 r. praca została wydana drukiem w serii „Rozprawy i Materiały Wydziału I Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie”³⁸.

W 1927 r., tzn. jeszcze w czasie studiów, Znamierowska-Prüfferowa rozpoczęła pracę w Muzeum Etnograficznym USB początkowo w charakterze młodszej asystentki, od r. 1932 r. – starszej asystentki, rok później – kustoszki³⁹. Jako pracowniczka tej placówki prowadziła badania terenowe, gromadziła zbiory i dokumentację dla muzeum, często wyjeżdżała w celach naukowych do Szwecji, Norwegii, Finlandii, Estonii, Litwy, Łotwy⁴⁰. Jednocześnie od 1935 r. w Szkole Nauk Politycznych prowadziła ćwiczenia z etnografii Polski i Europy Wschodniej, była sekretarzem Sekcji Etnograficznej Instytutu Naukowo-Badawczego Europy Wschodniej w Wilnie⁴¹.

Znamierowska-Prüfferowa propagowała także ochronę zabytków kultury ludowej, prowadziła na ten temat pogadanki w szkołach i w Polskim Radiu, opracowała kwestionariusz etnograficzny przeznaczony dla uczącej się młodzieży⁴². Popierała ideę stworzenia w Wilnie muzeum na wolnym powietrzu, która z różnych przyczyn, przede wszystkim z braku funduszy,

³⁸ Znamierowska-Prüfferowa Maria, *Rybolówstwo jezior trockich: rys etnograficzny*, Wilno 1930 (Rozprawy i Materiały Wydziału I Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, t. 3, z. 2).

³⁹ LCVA, F. 175, ap. 5 (IVB), b. 327, Curriculum Vitae Marii Znamierowskiej-Prüfferowej, k. 17.

⁴⁰ Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa Cezaria, *Zakład Etnologii Uniwersytetu...*, s. 80–83; Znamierowska-Prüfferowa Maria, *Zakład Etnologii Uniwersytetu...*, s. 65–73.

⁴¹ *Szkola Nauk Politycznych w Wilnie przy Instytucie Naukowo-Badawczym Europy Wschodniej. Spis wykładów i grono nauczające w roku akademickim 1936/1937*, Wilno 1936; *Szkola Nauk Politycznych w Wilnie. Spis wykładów i grono nauczające w roku akademickim 1938/1939*, Wilno 1938, s. 9–13; *Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej*, „Ateneum Wileńskie”, 1935, t. 10, s. 563–564.

⁴² Znamierowska-Prüfferowa Maria, *Ochrona kultury ludowej*, Wilno 1932; tejsze, *Mały kwestionariusz etnograficzny: co możemy przywieźć z wakacji i świąt*, Wilno 1932 (Odbitka ze „Steru”).

w okresie międzywojennym pozostała nieurzeczywistniona⁴³. Opublikowała prace z takich dziedzin etnografii, jak: rybołówstwo, pszczelarstwo, paski ludowe⁴⁴.

Przed samą drugą wojną światową napisała pod kierunkiem prof. Kazimierza Moszyńskiego obszerną pracę pt. *Ości rybackie, próba klasyfikacji ości północno-wschodniej Polski*. Na jej podstawie na Wydziale Humanistycznym USB nadano Znamierowskiej-Prüfferowej stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie etnografii i etnologii. Promocja odbyła się 9 grudnia 1939 r.⁴⁵ Przed wojną została opublikowana skrócona wersja tej pracy⁴⁶.

Wojenne i powojenne losy etnologów wileńskich

Praca naukowa i pedagogiczna etnologów wileńskich została przerwana wybuchem drugiej wojny światowej. Mężczyźni w wieku poborowym zostali powołani do wojska. Pozostali w Wilnie pracownicy Zakładu Etnografii i Etnologii USB mimo trudności czasu wojennego kontynuowali pracę. Działalność USB jednak zbliżała się ku końcowi. Związek Sowiecki na mocy układu podpisanego w Moskwie 10 października 1939 r. przekazał Wilno i obwód wileński Republice Litewskiej. W dniu 28 października 1939 r. wojsko litewskie wkroczyło do Wilna. Rząd litewski po zajęciu Wileńszczyzny prowadził na zajętej obszarze politykę mającą zespolicznić uzyskane tereny z resztą państwa i traktować to jako fakt dokonany. Odczuła to przede wszystkim ludność polska. Pozbawiono ją prawa używania w życiu publicznym języka ojczystego, zaczęto drastycznie ograniczać szkolnictwo polskie. Polaków masowo zwalniano z

⁴³ Znamierowska-Prüfferowa Maria, *Muzeum na wolnym powietrzu w Wilnie*, Wilno 1934 (Biblioteczka „Włóczęgi” nr 2).

⁴⁴ Znamierowska-Prüfferowa Maria, *Paski w okolicy Druskiennik*, Lwów 1934; też, *Rybaczy – ludzie zapomniani*, Wilno 1935; też, *Pszczelnictwo i rybołówstwo we wsi Mieszkańce, pow. Wileńsko-trocki*, Wilno 1937; też, *Folklor pszczelarzy i rybaków we wsi Mieszkańce, pow. Wileńsko-trocki*, Wilno 1937.

⁴⁵ LCVA, F. 175, ap. 5 (IVB), b. 327, Doktorat Marii Znamierowskiej-Prüfferowej.

⁴⁶ Znamierowska-Prüfferowa Maria, *Ości rybackie = Die Fischgabeln: próba klasyfikacji ości północno-wschodniej Polski: notatka tymczasowa*, Wilno 1939.

pracy⁴⁷. Likwidacji uległy także polskie instytucje i organizacje społeczne, w tym Uniwersytet Stefana Batorego. W drugiej połowie 1939 r. rektor USB prof. Stefan Ehrenkreutz został usunięty ze stanowiska, kierownictwo zaś uniwersytetu przekazano Ignasowi Končiusowi, prof. nadzwyczajnemu Uniwersytetu Witolda Wielkiego w Kownie. Rektor Ehrenkreutz, senat USB i cała społeczność akademicka uczynili wszystko co było w ich mocy, aby zachować uczelnię przynajmniej do końca roku akademickiego. Zwracali się do ministra oświaty, premiera i prezydenta Republiki Litewskiej. Prośby te pozostały bez skutku – 15 grudnia USB zakończył działalność. Cały jego majątek przeszedł w ręce Litwinów, którzy w pośpiechu przynosili z Kowna do Wilna poszczególne wydziały litewskiego Uniwersytetu Witolda Wielkiego⁴⁸. Po likwidacji USB wielu polskich profesorów, w tym Kazimierz Moszyński, pozostali bez pracy. Moszyński utrzymywał siebie i rodzinę, rozprzedając księgozbiór, bogatą kolekcję płyt muzycznych, obrazów, mebli, odzieży itp. Brał udział w tajnym nauczaniu, egzaminował studentów USB, w ciągu roku szkolnego 1942/1943 uczył na tajnych kompletach dla młodzieży szkół średnich. Ponadto przez cały czas trwania wojny zbierał materiały do planowanej pracy syntetycznej o ewolucji cywilizacji. Po wojnie wyjechał do Polski, pracował na Uniwersytecie Jagiellońskim oraz w Instytucie Historii Kultury Materialnej Polskiej Akademii Nauk. Publikował prace naukowe. Zmarł 30 marca 1959 r. w Krakowie. Jego dorobek naukowy został wysoko oceniony przez uczonych polskich i zagranicznych⁴⁹.

Maria Znamierowska-Prüfferowa po likwidacji USB pracowała przez jakiś czas w Muzeum Etnograficznym podlegającym Litewskiej Akademii Nauk. W czasie okupacji niemieckiej została zwolniona z pracy, w 1944 r. ponownie zatrudniona. W lipcu 1945 r. wyjechała z rodziną do

⁴⁷ Srebrakowski Aleksander, *Polacy w Litewskiej SRR 1944–1989*, Toruń 2002, s. 63–65; Łossowski Piotr, *Litwa a sprawy polskie 1939–1940*, Warszawa 1985, s. 111–125, 218–236, 277–297.

⁴⁸ *Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego przez władze litewskie w grudniu 1939 roku: dokumenty i materiały*. Zebrał i wstępem opatrzył Piotr Łossowski, Warszawa 1991, s. 20–64.

⁴⁹ Kazimierz Moszyński, *Życie i twórczość*, red. Jadwiga Klimaszewska, Wrocław i in., 1976, s. 154–163; Moszyński Kazimierz Teofil Franciszek, [w:] *Biogramy uczonych polskich*, cz. I, *Nauki społeczne*, z. 2 (K–O), Wrocław i in., 1984, s. 516–519; Zasztowt Leszek, *Materiały dotyczące tajnego nauczania w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1939–1946*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 1993, t. 38, nr 4, s. 75–79, 85–87.

Polski. Zamieszkała w Toruniu, podjęła pracę w nowo powstałym Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika. Jednocześnie w latach 1946–1958 pracowała w Muzeum Miejskim w Toruniu. W 1959 r. została kierowniczką powstałego z jej inicjatywy Muzeum Etnograficznego i na tym stanowisku pracowała do odejścia na emeryturę w 1972 r. Brała czynny udział w pracy społecznej i naukowej. Zmarła 20 sierpnia 1990 r. w Toruniu⁵⁰.

Lucjan Turkowski w 1939 r. pracował nad ukończeniem pracy doktorskiej, którą miał zamiar bronić na Uniwersytecie Warszawskim. Po wybuchu wojny został powołany do czynnej służby wojskowej. Po klęsce wrześniowej powrócił do Wilna. W 1941 r. został przez władze sowieckie aresztowany i zesłany do Uzbekistanu, skąd rok później udało mu się przedostać do Armii Andersa, służył w 2. Korpusie Polskim, był redaktorem technicznym wydawnictw wojskowych. Po dotarciu do Palestyny pozostał tam przez kilka lat, w tym czasie przeprowadził badania etnograficzne dotyczące kultury rolniczej ludów arabskich⁵¹.

Od 1947 r. Turkowski mieszkał w Londynie. Brał udział w pracy organizacji polonijnych, był członkiem i sekretarzem Komisji Etnograficznej, później Komisji Etnograficzno-Językoznawczej Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie. Przewodniczącą Komisji była Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa-Jędrzejewiczowa, która w latach wojny również znalazła się na emigracji. Mimo że w pożodze wojennej większość zgromadzonych wcześniej materiałów zginęła, Turkowski odtworzył zaginiony tekst przedwojennej pracy doktorskiej, częściowo z pamięci, a częściowo opierając się na materiałach znajdujących się w muzeach londyńskich. W 1960 r. na Polskim Uniwersytecie na Obczyźnie (PUNO) obronił pracę dokorską *Tkactwo ludowe a rzemiosło tkackie w Wileńskim i Nowogródzkim*. W roli promotora występowała prof. Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa-Jędrzejewiczowa. Cztery lata później Senat PUNO zatwierdził przewód habilitacyjny i nadał Turkowskiemu tytuł docenta etnologii i etnografii. W 1969 r. został mianowany profesorem zwyczajnym. Zmarł 2 stycznia 1976 r. w Londynie. Spełniając wolę zmarłego, jego prochy sprowadzono do Polski i pochowano 21

⁵⁰ Znamierowska-Prüfferowa Maria (1898–1990), [w:] *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 1: *Wileński Słownik Biograficzny*, Bydgoszcz 2002, s. 443.

⁵¹ Zob. https://pl.wikipedia.org/wiki/Lucjan_Turkowski [dostęp: 12.10.2022].

sierpnia 1976 r. na cmentarzu św. Jerzego w Toruniu⁵². Akademicka społeczność PUNO uczciła pamięć prof. Lucjana Turkowskiego, ogłaszając drukiem zachowany fragment jego przedwojennej pracy pt. *Źródło oddziaływań na tkactwo ludowe w Wileńskim i Nowogródzkim*⁵³.

Zygmunt Jan Korybutiak kampanię wrześniową odbył jako dowódca plutonu haubic w 19. pułku artylerii lekkiej, 5 października 1939 r. dostał się do niewoli niemieckiej i do końca wojny przebywał w niemieckim obozie jenieckim w Woldenbergu. Po zwolnieniu pozostał w Niemczech Zachodnich, gdzie założył rodzinę. Do 1949 r. uczył geografii, fizyki i matematyki w polskich szkołach w Wentorfie, Pinnenbergu i Neustadt. Był członkiem Zrzeszenia Polskich Nauczycieli na Wychodźstwie w Niemczech i Centralnego Komitetu dla Spraw Szkolnych i Oświatowych Zjednoczenia Polskiego w Niemczech, a także Stowarzyszenia Polskich Kombatantów w Londynie. W 1950 r. wyemigrował z rodziną do Australii. Osiadł w Ardeer. Pracował jako robotnik, potem urzędnik. Angażował się w działalność polskich organizacji. Był jednym z założycieli polskiej szkoły w Ardeer i Polskiego Stowarzyszenia Charytatywnego, był długoletnim jego sekretarzem. W 1979 r. został odznaczony przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na Uchodźstwie Złotym Krzyżem Zasługi za wybitne zasługi w pracy społecznej. Zmarł 5 października 1989 r. w Ardeer i tam został pochowany⁵⁴.

Podsumowanie

Kierunek etnografii i etnologii powołano na Wydziale Humanistycznym USB w roku akademickim 1923/1924. Kierownikiem Zakładu Etnografii i Etnologii na USB do kwietnia 1934 r. była Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa, od września 1935 do 15 grudnia 1939 r. – Kazimierz Moszyński. Wychowali oni niemałą grupę młodych etnografów i etnologów, w tym: Witolda Dynowskiego, Zygmunta Jana Korybutiaka, Lucjana Turkowskiego, Marię Znamierowską-Prüfferową, którzy

⁵² Tamże.

⁵³ Turkowski Lucjan, *Źródło oddziaływań na tkactwo ludowe w Wileńskim i Nowogródzkim*, Londyn 1977 (Polski Uniwersytet na Obczyźnie. Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego; nr 6).

⁵⁴ Engelking Anna, *Zygmunt Jan Korybutiak...*, s. 169.

w czasie studiów i po ich zakończeniu prowadzili badania terenowe, napisali i obronili prace magisterskie i doktorskie, opublikowali w Wilnie prace naukowe, wnosząc znaczący wkład w poznanie kultury ludowej Wileńszczyzny i Polesia, zwłaszcza kultury materialnej. Zakład Etnologii i Etnografii USB uległ likwidacji w grudniu 1939 r. Po drugiej wojnie światowej pracę pedagogiczną i naukową kontynuowali: Moszyński w Krakowie, Dynowski w Warszawie, Znamierowska-Prüfferowa w Toruniu, natomiast Baudouin de Courtenay-Jędrzejewiczowa i Turkowski w Londynie.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Lietuvos centrinis valstybės archyvas (Litewskie Państwowe Archiwum Centralne, skrót: LCVA):
- LCVA, F. 175, ap. 1 (Bb), b. 889, Zaświadczenie o urodzeniu Marii Znamierowskiej (opis), k. 68.
- LCVA, F. 175, ap. 1 (IBb), b. 16, Dynowski Witold. Zbiór dokumentów osobowych, k. 8.
- LCVA, F. 175, ap. 1 (IBb), b. 79, Rektor Uniwersytetu Warszawskiego do Pani Cezarii Ehrenkreutzowej, Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie [w sprawie objęcia obowiązków profesorskich na Uniwersytecie Warszawskim], Warszawa, dn. 8 marca 1934 r., k. 12.
- LCVA, F. 175, ap. 1 (IBb), b. 79, Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie do Rektoratu Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie [o zwolnieniu Cezarii Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowej od obowiązków profesora Wydziału Humanistycznego USB w Wilnie z powodu objęcia nowego stanowiska na Uniwersytecie Warszawskim], Wilno, dnia 21 kwietnia 1934 r., k. 7.
- LCVA, F. 175, ap. 5 (IVB), b. 312, Prezydent Rzeczypospolitej do Pana Kazimierza Moszyńskiego profesora nadzwyczajnego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (o mianowaniu Moszyńskiego profesorem zwyczajnym etnologii i etnografii na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie), Warszawa, dn. 26 sierpnia 1935 r., k. 15.
- LCVA, F. 175, ap. 5 (IVB), b. 327, Curriculum Vitae Marii Znamierowskiej-Prüfferowej, k. 17.
- LCVA, F. 175, ap. 5 (IVB), b. 327, Doktorat M. Znamierowskiej-Prüfferowej.
- LCVA, F. 175, ap. 5 (IVB), b. 97, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do Rektoratu Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie [w sprawie katedry etnologii i etnografii], Warszawa, 21 marca 1927 r., k. 20.
- LCVA, F. 175, ap. 5 (IVB), b. 97, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego do Rektoratu Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie [Zawiadomienie o nominowaniu C. Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowej profesorem nadzwyczajnym etnologii i etnografii na Wydziale Humanistycznym USB].

- LCVA, F. 175, ap. 5 (IVB), b. 97, Referat w sprawie katedry etnologii na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, Wilno, dn. 4 lutego 1927 r., k. 16–19.
- LCVA, F. 175, ap. 5 (IVCa), b. 1205, Dyplom magistra filozofii w zakresie etnografii i etnologii, wydany Zygmuntovi Janowi Korybutiakowi dn. 29 lutego 1936 r. przez Radę Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, k. 1–2.
- LCVA, F. 175, ap. 5 (IVCa), b. 1205, Index Lectionum. Korybutiak Zygmunt Jan, 25 września 1930 r., k. 27–46.
- LCVA, F. 175, ap. 5 (IVCa), b. 1205, Komisja Egzaminacyjna Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Stefana Batorego dla egzaminów magisterskich [protokoły egzaminów złożonych przez Z.J. Korybutiaka], k. 3–9, 22–23.
- LCVA, F. 175, ap. 5 (IVCa), b. 1205, Ocena pracy magisterskiej Zygmunta Jana Korybutiaka przez profesora Kazimierza Moszyńskiego], k. 24.
- LCVA, F. 175, ap. 5 (IVCa), b. 1205, Wydział Humanistyczny Uniwersytetu Stefana Batorego. Kwestionariusz. Korybutiak Zygmunt Jan, 25 września 1930 r., k. 51.
- LCVA, F. 175, ap. 5 (IVCa), b. 1205, Zygmunt Jan Korybutiak, Mój życiorys, Wilno, dn. 23 września 1930 r., k. 52.

Źródła drukowane

- Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego przez władze litewskie w grudniu 1939 roku: dokumenty i materiały.* Zebrał i wstępem opatrzył Piotr Łossowski, Warszawa 1991.
- Szkoła Nauk Politycznych w Wilnie przy Instytucie Naukowo-Badawczym Europy Wschodniej. Plan wykładów. Dane na rok 1933/1934,* Wilno 1934.
- Szkoła Nauk Politycznych w Wilnie przy Instytucie Naukowo-Badawczym Europy Wschodniej. Spis wykładów i grono nauczające w roku akademickim 1936/1937,* Wilno 1936.
- Szkoła Nauk Politycznych w Wilnie. Spis wykładów i grono nauczające w roku akademickim 1938/1939,* Wilno 1938, s. 9–13.

Opracowania

- Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa Cezaria, *Wskazówki dla zbierających przedmioty dla Muzeum Etnograficznego Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie,* Wilno 1926.
- Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa Cezaria, *Kilka uwag i wiadomości o etnografii województwa wileńskiego,* [w:] *Wilno i Ziemia Wileńska: Zarys monograficzny,* Wilno 1930, t. 1, s. 173–218.
- Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa Cezaria, *Ze studiów nad obrzędami weselnymi ludu polskiego: forma dramatyczna obrzędowości weselnej,* Wilno 1929 (Rozprawy i Materiały Wydziału I Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, t. 2, z. 3).
- Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa Cezaria, *Kwiatki św. Jerzego,* „Kurier Wileński”, 1927, nr 93, 24 kwietnia, s. 2.
- Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa Cezaria, *Palmy Kwietnej niedzieli,* „Kurier Wileński”, 1927, nr 83, 10 kwietnia, s. 2.
- Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa Cezaria, *Wielkanoc na wsi pod Wilnem,* „Kurier Wileński”, 1927, nr 88, 16 kwietnia, s. 4.

Artykuły naukowe

- Baudouin de Courtenay-Ehrenkretzowa Cezaria, *Zakład Etnologii Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie i jego zadania*, „Balticoslavica”, 1933, t. 1, s. 77–81.
- Dynowski Witold, *Barwne kufry chłopskie z okolic Wileńszczyzny i Polesia*, Wilno 1934 (Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej. Sekcja Etnologiczna, nr 1).
- Dynowski Witold, *Lucjan Turkowski (wspomnienie pośmiertne)*, „Etnografia Polska”, 1979, t. 23, nr 2, s. 12.
- Dynowski Witold, *Sztuka ludowa Wileńszczyzny i Nowogródzczyzny*, Wilno 1935 (Biblioteczka Poradni Dydaktyczno-Wychowawczej Przy Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego. Seria 2, nr 4).
- Instytut Naukowo-Badawczy Europy Wschodniej*, „Ateneum Wileńskie”, 1935, t. 10, s. 563–564.
- Kazimierz Moszyński, *Życie i twórczość*, red. Jadwiga Klimaszewska, Wrocław i in., 1976, s. 154–163.
- Kolbuszewski Kazimierz, *Oko Jan, Wydział Humanistyczny USB w latach 1919–1929*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu CCCL rocznicy założenia i X wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, t. 2: *Dziesięciolecie 1919–1929*, Wilno 1929, s. 173–196.
- Korybutiak Zygmunt Jan, *Hodowla zwierząt domowych i pasterstwo w Wileńskim i Nowogródzkim*, Wilno 1936 (Pomoc dla Nauczyciela Realizującego Program Publicznej Szkoły Powszechnej na Wileńszczyźnie i Nowogródzczyźnie; nr 24).
- Korybutiak Zygmunt Jan, *Kowalstwo ludowe w województwie wileńskim*, Wilno 1936 (Pomoc dla Nauczyciela Realizującego Program Publicznej Szkoły Powszechnej na Wileńszczyźnie i Nowogródzczyźnie; nr 23).
- Łossowski Piotr, *Litwa a sprawy polskie 1939–1940*, Warszawa 1985.
- Moszyński Kazimierz Teofil Franciszek, [w:] *Biogramy uczonych polskich*, cz. I, *Nauki społeczne*, z. 2 (K–O), Wrocław i in., 1984, s. 516–519.
- Moszyński Kazimierz, *Atlas kultury ludowej w Polsce*, z. 2–3, Kraków 1935–1936.
- Moszyński Kazimierz, *Kultura ludowa Słowian*. Cz. 1. *Kultura materialna*, Kraków 1929, Cz. 2, z. 1. *Kultura duchowa*, Kraków 1934.
- Moszyński Kazimierz, *Niektóre przyczyny zróżnicowania kultury ludowej w Polsce*, Kraków 1937 (odbitka z „Ludu Słowiańskiego”, 1937, t. 4, z. 1, s. 65–117).
- Moszyński Kazimierz, *Zasługi Seweryna Udzieli na polu badań nad kulturą materialną*, Lwów 1937 (odbitka z „Kwartalnika Etnograficznego „Lud”, 1937, t. 35).
- Sokolewicz Zofia, *Witold Dynowski (23.08.1903 – 31.07.1986) profesor etnografii Uniwersytetu Warszawskiego. Założyciel i naczelny redaktor „Etnografii Polskiej”*, „Etnografia Polska”, 1987, t. 31, z. 1, s. 13–17.
- Srebrakowski Aleksander, *Polacy w Litewskiej SRR 1944–1989*, Toruń 2002.
- Turkowski Lucjan, *Ludowa wytwórczość rzemieślnicza w Wileńskim i Nowogródzkim*, Wilno 1935 (Biblioteczka Poradni Dydaktyczno-Wychowawczej przy Kuratorium Okręgu Szkolnego Wileńskiego. Seria 2; nr 8).
- Turkowski Lucjan, *Źródło oddziaływania na tkactwo ludowe w Wileńskim i Nowogródzkim*, Londyn 1977 (Polski Uniwersytet na Obczyźnie. Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego; nr 6).
- Zaszczot Leszek, *Materiały dotyczące tajnego nauczania w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie w latach 1939–1946*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 1993, t. 38, nr 4, s. 75–79, 85–87.

- Znamierowska-Prüfferowa Maria (1898–1990), [w:] *Encyklopedia Ziemi Wileńskiej*, t. 1: *Wileński Słownik Biograficzny*, Bydgoszcz 2002, s. 443.
- Znamierowska-Prüfferowa Maria, *Folklor pszczelarzy i rybaków we wsi Mieszkańce, pow. Wileńsko-trocki*, Wilno 1937.
- Znamierowska-Prüfferowa Maria, *Mały kwestionariusz etnograficzny: co możemy przynieść z wakacji i świąt*, Wilno 1932 (Odbitka ze „Steru”).
- Znamierowska-Prüfferowa Maria, *Muzeum Etnograficzne Zakładu Etnografii i Etnologii na USB w Wilnie i jego przyszłość*, Lwów, Wilno 1932 (odbitka z czasopisma „Lud”, 1932, seria 2, t. 11).
- Znamierowska-Prüfferowa Maria, *Muzeum na wolnym powietrzu w Wilnie*, Wilno 1934 (Biblioteczka „Włóczgi” nr 2).
- Znamierowska-Prüfferowa Maria, *Ochrona kultury ludowej*, Wilno 1932.
- Znamierowska-Prüfferowa Maria, *Ości rybackie = Die Fischgabeln: próba klasyfikacji ości północno-wschodniej Polski: notatka tymczasowa*, Wilno 1939.
- Znamierowska-Prüfferowa Maria, *Paski w okolicy Druskiennik*, Lwów 1934.
- Znamierowska-Prüfferowa Maria, *Pszczelnictwo i rybolówstwo we wsi Mieszkańce, pow. Wileńsko-trocki*, Wilno 1937.
- Znamierowska-Prüfferowa Maria, *Rybacy – ludzie zapomniani*, Wilno 1935.
- Znamierowska-Prüfferowa Maria, *Rybolówstwo jezior trockich: rys etnograficzny*, Wilno 1930 (Rozprawy i Materiały Wydziału I Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, t. 3, z. 2).
- Znamierowska-Prüfferowa Maria, *Zakład Etnologii Uniwersytetu Stefana Batorego 1923–1939*, [w:] *Z dziejów Almae Matris Vilnensis: Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Kraków 1996, s. 65–73.

Zasoby internetowe

- Engelking Anna, *Zygmunt Jan Korybutiak (1907–1989), pseud. S. Korybut, etnograf, badacz Wileńszczyzny i Polesia*, https://www.academia.edu/35105465/Zygmunt_Korybutiak_1907_1989_2007 [dostęp: 27.06.2022].
- <https://pl.wikipedia.org/wiki/Auksztota> [dostęp: 27.06.2022].
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Lucjan_Turkowski [dostęp: 12.10.2022].
- <https://pl.wikipedia.org/wiki/Polesie> [dostęp: 24.10.2022].

The contribution of graduates of the Stefan Batory University in the study of the folk culture of Vilnius and Polesia

Summary

The aim of this article is to present the contribution of graduates of the Stefan Batory University in Vilnius to the study of the folk culture of Wilno region and Polesia. The faculty of ethnography and ethnology was established at the Faculty of Humanities of USB in the academic year 1923/1924. Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa was the head of the Department of Ethnography and Ethnology at the USB until April 1934, from September 1935 to December 15, 1939 – Kazimierz Moszyński. Their pupils

were: Witold Dynowski, Zygmunt Jan Korybutiak, Lucjan Turkowski, Maria Prüfferowa, who during and after their studies conducted research in the Wilno region and Polesia, wrote and defended their master's and doctoral theses, published scientific publications in Wilno, thus making a significant contribution to the study of folk culture, especially the material culture of this region. In December 1939, the Department of Ethnology and Ethnography of the USB was liquidated, and its employees dispersed. After World War II, Moszyński continued his teaching and research work in Kraków, Dynowski in Warsaw, Znamierowska-Prüfferowa in Toruń, Baudouin de Courtenay-Jędrzejewiczowa and Turkowski in London.

Keywords: Wilno, Stefan Batory University, ethnography, ethnology, Department of Ethnology and Ethnography at the Stefan Batory University

Stepono Batoro Universiteto absolventų įnašas į Vilnijos ir Polesės liaudies kultūros tyrinėjimus

Santrauka

Šio straipsnio tikslas – parodyti Stepono Batoro Universiteto absolventų įnašą į Vilnijos ir Polesės liaudies kultūros tyrinėjimus. Etnografijos ir etnologijos specialybė Stepono Batoro Universiteto Humanitariniame fakultete įsteigta 1923/1924 mokslo metais. Etnografijos ir etnologijos katedrai iki 1934 metų balandžio mėnesio vadovavo profesorė Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa, nuo 1935 m. rugsėjo iki 1939 m. gruodžio 15 d. – profesorius Kazimierz Moszyński. Jie paruošė nemažą grupę jaunų etnografų ir etnologų, jų tarpe Witoldą Dynowską, Zygmuną Jana Korybutiaką, Lucjaną Turkowską, Marią Znamierowską-Prüferową, kurie studijų metais ir po jų baigimo vedė etnografinius tyrinėjimus Vilnijoje ir Polėsėje, parašė ir apgynė magistro ir daktaro darbus, paskelbė Vilniuje mokslines publikacijas, įnešdami svarų indelį į šių regionų kultūros tyrinėjimus. Etnografijos ir etnologijos katedra buvo likviduota 1939 m. gruodžio mėnesį. Po Antrojo pasaulinio karo pedagoginį ir mokslinį darbą Kazimierz Moszyński tęsė Krokuvoje, Witold Dynowski Varšuvoje, Maria Znamierowska-Prüferowa Torunėje, Cezaria Baudouin de Courtenay-Jędrzejewiczowa ir Lucjan Turkowski Londone.

Raktažodžiai: Vilnius, Stepono Batoro Universitetas, etnografija, etnologija, Etnografijos ir etnologijos katedra Stepono Batoro Universitete

Wkład absolwentów Uniwersytetu Stefana Batorego w badania kultury ludowej Wileńszczyzny i Polesia

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wkładu absolwentów Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w badania kultury ludowej Wileńszczyzny i Polesia. Kierunek etnografii i etnologii powołano na Wydziale Humanistycznym USB w roku akademickim 1923/1924. Kierowniczą Zakładu Etnografii i Etnologii na USB do kwietnia 1934 r. była Cezaria Baudouin de Courtenay-Ehrenkreutzowa, od września 1935 do 15 grudnia 1939 r.

– Kazimierz Moszyński, Ich wychowankami byli: Witold Dynowski, Zygmunt Jan Korybutiak, Lucjan Turkowski, Maria Znamierowska-Prüfferowa, którzy w czasie studiów i po ich zakończeniu prowadzili badania na terenach Wileńszczyzny i Polesia, napisali i obronili prace magisterskie i doktorskie, wydali w Wilnie publikacje naukowe, wnosząc tym samym znaczący wkład w badania kultury ludowej, zwłaszcza materialnej tego regionu. W grudniu 1939 r. Zakład Etnologii i Etnografii USB został zlikwidowany, a jego pracownicy ulegli rozproszeniu. Po drugiej wojnie światowej pracę pedagogiczną i naukową kontynuowali w różnych miastach: Moszyński w Krakowie, Dynowski w Warszawie, Znamierowska-Prüfferowa w Toruniu, Baudouin de Courtenay-Jędrzejewiczowa i Turkowski w Londynie.

Słowa kluczowe: Wilno, Uniwersytet Stefana Batorego, etnografia, etnologia, Zakład Etnologii i Etnografii na Uniwersytecie Stefana Batorego